

Eýranda demonstratlar öwrülşik üçin köçelerde: «Hiç zat öňküsi ýaly bolmaz»

Category: Kitapcy, Medisina, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Eýranda demonstratlar öwrülşik üçin köçelerde: "Hiç zat öňküsi ýaly bolmaz" EÝRANDA DEMONSTRATLAR ÖWRÜLŞIK ÜÇIN KÖÇELERDE: «HIÇ ZAT ÖŇKÜSI ÝALY BOLMAZ»

Mahsa Amininiň ölümünden bäri atylyp çykan gahar-gazap režimi sarsgyna saldy, emme Ýslam respublikasyny agdarmak üçin has köp demonstrat we ot güýji gerek bolar.

Ýakyn wagtda Eýranyň demirgazygyndaky şäher demonstrasiýaly gijeleriň birini başdan geçirdi. Ol çagalyk ýyllaryny şu ýerde geçiripdi.

Daşdyr çüýşe zyňyp, ot ýakan galmagalçy ýaş oglan-gyzlaryň arasyndady, ýigrenji ahlak polisiýasynyň golastyndaka aradan çykan 22 ýaşly eýranly kürt gyzy Mahsa Amininiň ölümüne, režimiň elinde ömürboýy dowam eden basyşa we ikiýüzlilige gaharlydy. Tüssedir garaňkylygyň içinden garşysyndaky raýat eşikli režim güýçleriniň we «Besic» milisiýa otrýadlarynyň seteran bolup durşuna seretdi.

Olar öý şagalaňlarynyň üstüni basýan, jemgyýetlere hökmüni ýöredýän ýa-da köçelerde ýaşlara el ýetirýän hemişeki rehim-şepagatsyz garakçylardy. Emma şol gije sütemkärlerde has öň hiç duýmadyk täze bir zady bardy.

Şol gije gorkyny gördi. Ine, şol ýerdediler, biri-birilerine gysylşyp durdular. Demonstratlardan hakykakdanam gorkýardylar. Demonstratlaryň biri parolly telefon programmasy arkaly gyryk ses bilen beren reportažynda «itler diýen gorkýardylar» diýip ýatlaýar.

Olary howsala gurşap alypdy. Bu tolgunşyklardan soň hiç zadyň öňküsi ýaly bolmajagy görnüp dur.

Eýran Amininiň ölümi bilen möwç alan we üç hepdeden gowrak wagt dowam edip gelýän, adam pidalarynyň bolup geçýän köçe protestleri bilen lertzana gelýär.

Arasynda ýüz-gözi pytraňňy hereketiň agzyny birikdiriji nalalaryna öwrülen birnäçe ýaş aýal-erkegiňem bolan köp sanly raýatlar çaknyşyklarda wepat boldy.

Protestleriň 43 ýyllyk Tähran režiminiň ýykylmagy üpjün etme maksadynyň bardygy aýdylsa-da, tolgunşyklar heniz kritiki derejä çykmany we ýene belli bir wagta çenli çykmanam biler. Baş ruhany Ali Hamaney, prezident Ybraýym Reisi dagy protestleriň üstünde durup geçip, çak edişlerinden daşarky güýçleri ýurduň at-abraýyny pese düşürmek we gazanylan üstünlikleri elinden almak üçin agzalalyga meçew bermekde aýyplady. Görlüşü ýaly, režim häzirlikçe protestleri gysymyna gysandygyna ynanýar we heniz gorkunç howpsuzlyk çärelerine ýüz urmady.

«The Independent» habarlar gullugy Eýrandaky protestlere gatnaşan alty adam bilen gürrüňdeş boldy.

Bu adamlar näbelli ugra tarap baryan gowgaly ýurtdan söz açýar. Protestleriň režimi sarsgyna salandygy belli. Ýokary wezipeli ygtyýarlylar başýapynjasy boýunça kanunlaryň täzedan gözden geçirme meselesini öwrenjekdiklerine we anna güni mälim edilen sud-medisine ekpertizasynyň aktynda urulmandygy netijesine gelinen Amininiň ölümini derňejekdiklerine söz berdi.

Şol bir wagtyň özünde arasynda öňki prezident Haşimi Rafsanjaniniň gyzynyňam bolan münlerçe demonstraty, raýat-jemgyýetçilik aktiwistlerini, žurnalistleri, sungat işgärlerini we syýasatçylary tussag etdi.

Bu döwülme täsirliigi gowşan din adamlarynyň tarykatpisint bölegi, Eýran-Yrak urşuna gatnaşan ofiserleri, olaryň tarapdarlary we bir nesil ýene eýranlylaryň arasyndaky gatnaşyklaryň arasyny üzdü. Galmagally hadysalar prezident Mahmut Ahmedinejadyň jedelli ýagdaýda ikinji möhlete prezidentlige saýlanmagy bilen möwç alan 2009-njy ýylyň tolgunşygyndan soň birnäçe ýyla çeken belli bir derejedäki parahatçylygyň doly aradan aýrylandygyna yşarat edýär.

Jons Hopkins uniwersitetiniň Ýokary Halkara gatnaşyklary fakultetinde Eýranyň döwlet ýolbaşçylary we ideologiýalary boýunça iş alyp barýan alym Nargiz Bajogli, «Ýokary synpyň wekilleri režimiň ýykylmagyndan gorkýarmy ýa-da häzirki aýratyn pursatyň yslam respublikasynyň çökmegine getirmeginden? Ýok» diýdi.

Emma aýdylanlardan çen tutsaň, olar bu uruşda ýeňlendiklerini-de bilýärler.

Görnüşinden, Eýran bir gijede öwrülişi başdan geçirdi.

Aýal-gyzlar başýapynjasyny mejburi atynmaly edýän kanuna garşy gönükdiren raýat ytagatsyzlygy talking bilen her gün peçelerini (çabytlaryny) zyňýar. Ygtyýarlylar muňa gözegçilik etmekden ejiz gelýär, hatda bolup geçýän jemgyýetçilik rewolýusiýasyna doly düşüniş bilenok.

Bajogli «Köpçülik aýaga galanda aýal-gyzlar peçelerini çykaryp zyňýar diýip, indi näme ederlerkä?» diýdi.

Munuň özi her bir ýaşdaky aýal-gyza täsirini ýetirýän mesele.

Ene-atalara, oylan-gyz doganlara täsir edýär. Siziň eliňizdäki zat syýasatyň we döwletiň resmi syýasy ugrunyň çygryndan çykan mesele.

Her gün diýen ýaly eşdilyän ýaş aýal-gyzlaryň ölüm habarlary režimiň problemalaryny hasam agraýýar.

Režim halk köpçüligini köşeşdirmäge dyrjaşýanam bolsa, howpsuzlyk güýçleri we ýarany «Besic»-iň milisiýa otrýadlary oduň üstüne kesewili gitmäge dowam edýär. Wepat bolanlaryň arasynda Tährandaky protestlerde öldürilen 16 ýaşly Nika Şakrami, ikisi-de Kerejde wepat bolan 16 ýaşly Sarina Esmailzadeh, 23 ýaşly Hadis Najafi-de bar.

Her bolýan ölüm halk köpçüliginiň arasynda täze gahar-gazap uçgunyna öwrülip, protestleriň hasam möwjemegine sebäp bolýar. Eýran dini režimine öňdenem belli bu öwrülişik 1979-njy ýylyň öňýanyndaky aýlarda şanyň agdarylmagyna we mollalary häkimiýet başyna getiren dinamika bilen birmeňzeş.

Tolgunşykly wakalar we demonstrasiýalar köplenç mekdep okuwçylarynyň başýapynjasyny ýyrtmalary ýa-da oda atmagy hem-de köçä çykmalary bilen başlady. Liseýlerde okaýanlar ýokary okuw jaýlarynda okaýan talyplar bilen ençeme ýylyň dowamynda emele gelen ýakynlyklaryny paýlaşýar we etjek hereketlerini meýilleşdirmek üçin yzygiderli bir ýere üýşüp durýar. Eýranyň aşa şäherleşen ilatynhň arasynda bular ýaly ýakynlyklar seýrek duşýar.

Demonstratlaryň biri beren reportažynda «Biri-birimizi her gün görýäris» diýdi. «Habarlary sypdyrman görýäris we sosial mediýada paýlaşýarys».

Protest hereketlerinde ýaşlar öň hatarda ýer alsa-da, dürli ýaşly eýranlylar-da protestlere goşulýar. Käbirleri garma-gürmelikden daşrak durýanam bolsa, bir gözünü hukuk goraýjy işgärleriň üstünden aýyrman protestlere gatnaşýar. Käbirleri-de awtoulaglarydyr motosiklleri bilen gelip, köçe-ýol hereketiniň dyknyşygyny döredýär.

Beýlekileri bolsa gijelerine üçeklerden gygyrýar. «Diktatora ölüm!» ýa-da «Aýal-gyzlara azat durmuş, erkinlik!» diýip seslenýärler.

Nargiz Bajogli

Adynyň aýdylmazlygyny haýyş eden zenan hak-hukuklary boýunça bir aktiwist «Hemmeler gidýär. Menem gidýän we daş-töweregimdäki hemmeler, tanyş-bilişlerim gidýär» diýdi. «Hadysalara nähili ýakyn durjakdyklary ýagdaýlaryna, mümkinçiliklerine bagly, emma hemmämiz gidýäris. Öňden ýörejek däl, ýöne adamlar bilen bile ýörejek ýa-da motosiklimde gitjek, töwereklerinde aýlanyp, nirede garma-gürmelik bardygyny görjek, soňra düşüp pyýada ýörejek. Töweregimdäkileriň barsy şeýdýär».

Penşenbe güni gözellig salonlarynyň birine baranda, resepsiýa işgäri oňa her gije işden soň Tähranyň demirgazygyndaky «Tejriş» ploşadyna gidip, protestleriň bolaryna garaşýandygyny aýtdy. Birnäçe müşderi-de protestlere gatnaşýandygyny we goňşy-golamlarynyňam gatnaşýandygyny aýdyp öwündi. «Belli bir günde, belli bir sagatda adamlar gatnaşýar» diýdi. «Emma dagynyk bolanda, tapmak has kyn bolýar. Galyberse-de tutulan adamlaryň sany kän. Şonuň üçinem seresaply boluň».

Köpçülikleýin tussag etmeler adamlaryň durmuşynyň enter-pelegini çöwürdi. Demonstratlar az uklamaga, agşamlaryna tanyş-bilişleriniň öýünde galmaga, ele düşmezlik we tussag edilmezlik üçin telefonlaryny, SIM kartlaryny ýygy-ýygýdan çalyşmaga başlady.

Uzak wagtlap syn edip ýörenler her gün gatnaşmasa-da, çykyşlara gatnaşýanlaryň giň demografik tutumyndan täsirlendi. Adynyň aýdylmazlygy şerti bilen bilýänlerini aýtmaga razylyk beren tähranly sosiolog «Şumat adamlaryň uly topary köçelerde

taýýar ýagdaýda dur» diýýär.

Häzirki ýaşlaryň ene-atalary 70-80-nji ýyllarda doglan, ýagny özleri-de rewolýusiýanyň perzentleri we öňler köp sanly demonstrasiýalara gatnaşan adamlar.

Şeýle-de bolsa, protestçileriň sany 2009-njy ýyldaky protestlere gatnaşan ýüz müňler bilen deňeşdirende has pesdigini we eýranlylar režimi agdarmak üçin ýaşulylar bilen bir hatarda konserwatiw hem-de dindar eýranlylar ýaly dürli toparlary öz ýanlaryna çekmegiň gerekdigini bilýärler.

Dürli şäherlerde zähmetkeşleriň wagtal-wagtal iş taşlaýyş edýändiginiň habarlary eşdilsede, ykdysadyýetiň möhüm pudaklarynyň tutylary syrmak çagyryşlaryna gulak asýandygy hakda örän az alamatlar bar.

Tähranyň günortasyndaky konserwatow raýonlaryň birinde ýaşaýan raýat has arzan kireý tölegi üçin göçüp gelen raýonynda demonstratlaryň kän görünmändigini aýdýar. Onuň ýaşaýan raýonynda internet ýeke gezegem kesilmändir, ahlak polisiýasy-da bu ýere aýagyny sekmändir.

Protestleriň iň gynançly geçen günleriniň birinde ýerli dükana girende, dükanyň eýesi telewizorda hezil edip gülküli gepleşige tomaşa edýärdi.

Tähranly «Şady-horram bolup oturanyny görenimde, tasdan onuň bilen dawalaşýardym» diýdi. «Bu adamlaryň nämesiniň bardygyny hakykatdanam bilemok. Köpüsine çyndanam düşünemok. Meniň ýaşym otuzdan geçdi we köçä çykмага hiç zatdan gypynç edemok. Dogrymy aýtsam, ýitirjek zadym ýok.

Emma köp sanly eýranly häzirem ýitirjek bir zatlarynyň bardygynydan gorkýar. Eýranyň demirgazygyndaky aktiwist howpsuzlyk gullugyndan gelen telefon jaňlaryny gürrüň berýär, ilkibaşda protestlerden daş durmagyny aýdanam bolsalar, indi konfliktler soňlananda, özi bilen gyzyklanjakdyklaryny aýdýarlar. Daşary ýurda gidip, birsellem görünmän gezmegi meýilleşdirýärler. Ýagdaýlar örän darykdyryjy we baş-başdaklyk örän ýokary.

Howpsuzlyk gullugynyň işgärleri gelýärler, atýarlar, öldürýärler. Keýpine öldürýärler. Wagşylyklarynyň çeni-çaky ýok.

Millionlarça eýranly jemgyýetçilik pudaklarynda işleýär, daşyndan göräýmäge hususy ýaly edilen birnäçe şereketler-de döwlet bilen baglanyşykly. Olaryň ýaşaýşy gurluşykdan bilime, ýokary tehnologiýadan örän möhüm nebit-himiýa ulgamyna çenli ykdysadyýetiň her pudagynda şahalary bolan režime garaşly.

Paýtagtda konserwatiw we dindar eýranlylara ýakyn durýan bir talyp «Adamlaryň arasynda nägilelik bar, köpçülik ýagdaýdan ýadady, hemmeler režime we dini lidere garşy, şu ýagdaýda olar dine-de garşy bolup bilerler» diýdi.

Emma köp adam üçin köçä çykyp, protestlere gatnaşmak öz bähbitlerine ters gelyär. Şonuň üçin näme etjeklerini bilenoklar. Döwlet gözegçiligi-de juda berk. Hemmeler nämendir bir zat edesi gelyär. Emma olaryňam umumy halk tolgunşygyna gatnaşmagy we rewolýusiýanyň amala aşmagy üçin başgaçarak şertiň, tutaşdyryjy uçgunyň bolmagy gerek.

Şeýle çatlama, syýasy bölünşik ýa-da 83 ýaşly Ali Hamaneyiň ölümi ýaly aýgytly pursat bolup geçse, ýa bolmasa onuň yzyny dowam etjek mirasdüşerlik göreşine girseler amala aşyp biler. Ýokary synpyň arasyndaky haýsydyr bir çat açmanyň protestçileri ýüreklendirjekdigini režimiň öňbaşçylary-da gowy bilýäne meňzeýär.

Režimiň tarapdarlary nijeme protest hereketiniň arasynda mynasyp garşydaş tapyp bilmändiklerinden zeýrendiler, üstesine aparat onlarça ýyllap ylymly-bilimli adamlary hökümetden çetleşdirmäge we täsirli raýat-jemgyýetçilik liderlerini türmä atmaga dowam edýärkä. Ejiz görünme gorkusy bilen diýdimzor gözegçilikleri gowşatmagy ret etdiler, hatda çäklendirmeleri ýygylaşdyrdylar.

Mysal üçin, Hasan Ruhaniniň sekiz ýyllyk prezidentligi döwründe gowşamaga başlan ahlak polisiýasy Reisiniň geçen ýyl iş başyna gelmegi bilen geýinme düzgünleriniň ýerine ýetirilmegine gözegçiligini hasam berkitdi.

Bajogli, «Adamlar reformalar we üýtgeşmeler geçirmek üçin ýol görenok» diýdi.

Bu dowam edip gelyän düzgüniň eglişik edesiniň gelmeýändigine anyk jogap. Eger eglişik etmäge ýanaşmasalar we demonstratlar çykyşlaryna dowam etseler, onda näme etmeli bolarlar?

Ygtyýarlylaryň häzirki pursatda ýüzbe-ýüz bolan ýagdaýy owalkylaryndan has tapawutly.

Käbir protestçileriň arasynda özleriniň ýa-da başgalaryň nämüçin yza çekilendigi hakda has gaýgylandyryjy düşündiriş bar. Ýaşlaryň joşgunly çykyşlary daşary ýurtdakylaryň hyýaly güýjüni ganatlandyranam bolsa, köp sanly eýranly köçelerde parahatçylyga çagyryş eden 16 ýaşly gyzjagazlary perwaýsyzlyk bilen öldürýäm režime garşy ahyrynda täsirsiz bolup galjagyndan gorkýar.

Üstünlik gazanjakdyklaryna ymykly göz ýetirenlerinde protestlere gatnaşjakdyklaryny aýdýarlar. Eýranlylaryň parahatçylykly sloganlar atýan wideogörnüşleriniň Toronto ýa-da Londona güýç berip biljekdigini, emma Senendec we Kerec köçeleriniň güýç berenleriň eýranlylaryň «Besijileri» ýenjýän wideoýazgylardygyň aýdýarlar.

Tolgunşyklarda köp sanly hukuk goraýjy edaralaryň işgärleri öldürildi, oppozision toparlar bular ýaly ölüm habaryny eşdende dagy, begenjine guş bolup uçaýjak bolýar.

Döwlet telewideniýesi özüni uranda «Öl! Öl!» diýip gygyrýan protestçiler tarapyndan ele salnandygyny aýdýan «Besij» işgäri bilen geçirilen reportaży efire berdi. Gysga wideo eýranly oppozisionerleriň sosial mediýa hasaplarynda wiral boldy we hemmetaraplaýyn öwgi aldy.

Demonstratlaryň biri «Yzda galan adamlar edilmeli işi protestler we sloganlar bilen edip bilmejegiňizden, has köp ot güýjüne mätäçligiňiziň barlygyndan endişelenýär» diýdi. «Olaryň polisiýa uçastoklaryny we telewizion kanallaryny nyşanalamak gerek. Häzirlikçe halkymyz örän seresaply hereket edýär we howpsuzlyk güýçlerine zyýan bermek islänoklar. Emma şeýtmäge, olary gorkuzma mejbur bolarys. Olary gaçar ýaly etmeli bolarys».

Borzu DARAGAHİ,
halkara korrespondent / @borzou

13.10.2022 ý.

<https://www.independent.co.uk/news> Publisistika